

УДК 338.43.01 (477)

О. О. Єранкін, канд. екон. наук, доцент
кафедри економіки агропромислових формувань,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ МАРКЕТИНГОВИХ ОРІЄНТИРІВ ПІДПРИЄМСТВ АПК В УМОВАХ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

Стаття присвячена аналізу закономірностей виникнення світових економічних криз та їх впливу на маркетингову діяльність підприємств АПК України. Запропоновано методику ідентифікації й прогнозування процесу спотворення цінових трендів.

Статья посвящена анализу закономерностей возникновения мировых экономических кризисов и их влияния на маркетинговую деятельность предприятий АПК Украины. Предложена методика идентификации и прогнозирования процесса искажения ценовых трендов.

The article is dedicated to the analysis of mechanism of origin of world economic crises and their influence on marketing activity of enterprises of agri-industrial complex of Ukraine. The method of identification and prognostication of process of distortion of price trends is offered.

Ключові слова: світова економічна криза, спотворення цінових трендів, «фінансові бульки», глобалізація, агробізнес, маркетинг.

Ключевые слова: мировой экономический кризис, искажение ценовых трендов, «финансовые пузыри», глобализация, агробизнес, маркетинг.

Keywords: world economic crisis, distortion of price trends, «financial bubbles», globalization, agribusiness, marketing.

Вступ. Усвідомлюючи історичні закономірності формування маркетингу та його роль у становленні сучасної світової економіки, можна дійти висновку про його сигнальну роль як еквівалента (відображення) світової економічної еволюції, яка в наш час твердо обрала капіталістичний вектор розвитку. Як відомо, капіталізм не є рівноважною системою: його розвиток, як правило, має вибуховий характер. При цьому на основі досягнень науки та техніки, а також бізнесових ноу-хау формується критична маса інструментів, які швидко стають конкурентними перевагами одних із суб'єктів ринкових відносин, що дає останнім можливість зробити якісний прорив у розвитку свого бізнесу. Утім, такі можливості ведення бізнесу як магніт привертають увагу великої маси підприємців, які швидко повторюють кроки успішніших конкурентів, що приводить капіталістичну систему в постійний рух капіталів, який дедалі частіше набуває нерівномірного характеру. Власне маркетинг виник як один із інструментів, що мали систематизувати й певним чином упорядкувати зазначені потоки капіталів, ресурсів і товарів. А різкі зміни концепцій маркетингу були пов'язані із черговими викликами економічній науці для формування нових орієнтирів людського розвитку.

Постановка завдання. Аналіз капіталізму за допомогою традиційної системи «ринкової рівноваги» не може бути адекватним (її можливо використовувати фрагментарно на певних «спокійних» етапах розвитку), а самі економічні процеси не можна розглядати лінійно. Головним підтвердженням цієї тези є історія та закономірності появи світових економічних криз, особливості формування, настання, перебігу та наслідки яких суттєво деформують економічний світогляд і ведуть до суттєвих фундаментальних зсувів економічних систем. Підсумовуючи наші аргументи щодо процесу формування нової парадигми маркетингу, спробуймо висунути наукову гіпотезу про його взаємозв'язок із вибуховими глобальними трансформаційними процесами, відображенням яких є світова економічна криза, що перейшла в активну стадію у вересні 2008 року. Окрему увагу приділимо фундаментальним причинам цього явища.

Результати. Як відомо, *криза* (грец. *krisis* — рішення, поворотний пункт) — стан, за якого існуючі засоби досягнення мети стають неадекватними, внаслідок чого виникають непередбачувані ситуації і проблеми. Проте криза, особливо економічна, попри її переважно руйнівний характер, часто виконує оздоровчу функцію й сприймається як обов'язковий етап розвитку капіталізму, без якого подальший його прогрес важко уявити. Не випадково криза в китайській мові записується двома ієрогліфами: «вей» («небезпека» і «страх») та «цзи» («можливість»). Елла Лібанова зазначає, що криза — це не катастрофа, а нормальний етап процесу розвитку [17]. Анатолій Гальчинський вважає, що криза — це етап ідентифікації та відбракування віджилого, це завжди шанс для сильного, життєздатного. Крім того, науковець виокремлює інформаційну функцію кризи, яка завжди ставить перед суспільством нові питання, формує інноваційні сигнали й водночас указує на те, що поза кризою себе не виявляє. Автор ідентифікує кризу як своєрідну точку на шляху, коли повернення назад уже фактично неможливе [5]. Не можна також не погодитися з думкою Олексія Михайлова, який закликає не сприймати кризу як несподіване стихійне лихо, і вважає, що економічна криза — зовсім не біда для економіки, а насильницьке відновлення рівноваги в системі, розбалансованою попереднім періодом економічного зростання, а також шанс позбавитися слабостей в економічній структурі, посилити конкурентні переваги економіки, створити «майданчик» для подальшого економічного прориву [20].

Фактично коливання економіки або цикли ділової активності, що перетворюються на кризи, є продуктом промислової еволюції й невід'ємним атрибутом розвитку сучасної капіталістичної системи. Науковцями доведено циклічний характер криз. Економісти звернули на них серйозну увагу у першій половині й усередині XIX століття, зіткнувшись із необхідністю дати пояснення кризам 1815, 1825, 1836–1839, 1848–49, 1857 і 1866 рр. Явища ці повторювалися з періодичністю приблизно раз на 10 років. Так, класичною стала теорія великих циклів (великих хвиль економічної кон'юнктури) Миколи Кондратьєва [14]. Крім того, не можна не згадати наукові здобутки видатного українського вченого Михайла Туган-Баранівського, який іще 1894 року, аналізуючи діловий цикл в Англії, писав: «... будь-яка промислова криза є складним комплексом явищ, який строго розвивається в певній послідовності. Кожній кризі передують розширення виробництва і підвищення товарних цін; потім товарні ціни падають і в області грошово-кредитного обігу країни починається низка змін, які завершуються повним знищенням кредиту. Стан грошового ринку, який передують промисловій кризі, і наступні за ним події, настільки типові, що їх дуже легко передбачити наперед» [27].

В основі криз завжди лежать реальні події. Так, Давид Рікардо на початку XIX століття вважав промислові кризи наслідком випадкових потрясінь торгівлі, які залежать від найрізноманітніших причин, наприклад початку війни чи укладання миру. Згідно з класичною теорією М. Кондратьєва, війни і революції виникають на ґрунті реальних і, передусім, економічних умов, через підвищення темпу і напруження кон'юнктури економічного життя, загострення економічної конкуренції за ринки та сировину [27]. Алан Грінспен вважає, що кризи неминучі, бо в їх основі лежить психіка людини з її схильністю до раптових переходів від ейфорії до страху за майбутнє [8].

Аналізуючи історію світових економічних криз (табл. 1), можна виокремити три найбільші, що мали глобальний трансформаційний характер для світової економіки: Велику Депресію 1929–1933 рр., Енергетичну кризу 1970-х рр. та сучасну кризу фінансового капіталізму, що підсумовує цикл криз 1990-х рр. і першої декади XXI століття. У результаті цих криз відбувалися кардинальні зміни в економічній парадигмі розвитку суспільства, в тому числі й маркетингу (зміна його концепцій).

Слід зазначити, що, попри тривалу історію криз і виявлений характер закономірностей їх формування економічна наука й досі не виробила ефективного інстру-

ментарію передбачення майбутніх криз, їхньої сили, наслідків та механізмів боротьби з ними. Для реалізації цього завдання треба застосовувати системний підхід, розглядаючи у взаємозв'язку різноманітні процеси, які впливають на світовий економічний розвиток. Передовсім, слід розрізняти фундаментальні чинники глибинної трансформації, що накопичилися в економіці й у технологічній базі, та формальні причини (епіцентри), які викликають деструктивні процеси. Саме такі центри, які є найбільш слабким місцем світової економічної системи, певним чином ідентифікують кризи (дають їм назви, визначають особливості). Відповідно, ми можемо виокремити такі *типи криз* (табл. 1).

Таблиця 1

ХАРАКТЕРИСТИКА НАЙБІЛЬШИХ ЕКОНОМІЧНИХ КРИЗ У СВІТІ¹

№	Період, роки	Назва кризи	Причини та характеристика кризи
1	1788–1792	Економічна криза у Франції	Бурхливий розвиток мануфактур. Криза перевиробництва. Закінчилася Великою Французькою революцією
2	1825	Перша міжнародна фінансова криза	Центр — банківська система Англії. Спекуляції із золотом і сріблом, отриманих із нових копалень у Латинській Америці
3	1836	Фондова криза в Англії	Неврожай кукурудзи в Англії і високий рівень відпливу капіталу (в Америці почався бавовняний бум)
4	1847	Фондова криза в Європі	Спекулятивний бум на акціях залізничних компаній
5	1857	Перша світова економічна криза	Банкрутство залізничних компаній у США. Криза американської банківської системи, яка перекинулася на всю Європу і Латинську Америку
6	1861	Валютна криза в США	Громадянська війна між Північчю і Півднем США. Криза ліквідності банківської системи
7	1873–1878	Фондова криза в Європі	Спекуляції на ринку нерухомості. Наслідок — рецесія світової торгівлі
8	1890	Криза банку Baring в Англії	Кредитування залізниць і інших інфраструктурних проєктів
9	1907	Криза трастових компаній у США	Спекулятивне інвестування фінансових установ. Банківська криза
10	1920–1921	Криза післявоєнних та революційних років	Наслідки Першої світової війни 1914–1918 рр. та революцій. Порушення світового економічного балансу, безробіття, інфляція, зростання податків, підвищення цін і крайнє зубожіння народів.
11	1929–1933	Велика депресія	Системна криза капіталізму. Епіцентр — США. Основа — перевиробництво товарів на фоні попиту, що спадав; кредитні пузири; політика «дорогих грошей». Розповсюдження кризи — по всіх континентах. Перегляд ролі ринку та держави (використання ідей Дж. Кейнса)
12	1973–1975	Енергетична криза (нафтове ембарго)	Арабо-ізраїльський конфлікт на Близькому Сході. Різке подорожчання нафти та енергетичних ресурсів. Розвал Бреттон-Вудської валютної системи (відмова від золотого стандарту). Повернення до неоліберальних принципів організації економіки.
13	1987	«Чорний понеділок» на фондових біржах	Психологічна (спекулятивна) криза стадної поведінки інвесторів на ринках капіталу. Перший сигнал наступу «віртуальної економіки»
14	1994–1995	Мексиканська криза	Криза надмірного інвестування в економіку країни, що швидко розвивалася

¹ Систематизовано особисто автором.

Закінчення табл. 1

№	Період, роки	Назва кризи	Причини та характеристика кризи
15	1997–1998	Азійська криза	Криза надмірного інвестування в економіку країн Південно-Східної Азії («азійські тигри»). Перегрів відразу кількох ринків (нерухомості, фондового, валютного). Ланцюгова реакція по економікам країн в світі, що розвиваються
16	1998	Російський дефолт	Криза закінчення «трансформаційного періоду». Формування фінансової піраміди для фінансування бюджетного дефіциту з державних короткострокових облігацій (ДКО). Падіння цін на сировинні товари та азійських ринків. Різне знецінення рубля. Ланцюговий вплив на країни колишнього СРСР, в т.ч. і Україну
17	1999–2002	Аргентинська криза	Криза надмірного інвестування в економіку країни, що швидко розвивалася
18	2001	Криза Інтернет-компаній (доткомів)	Криза надмірного інвестування в нову галузь економіки, що швидко розвивалася
19	2007	Іпотечна криза в США	Надування пузиря на ринку нерухомості внаслідок політики «дешевих коштів»
20	Початок — вересень 2008	Сучасна світова економічна криза	Системна світова криза нової епохи, викликана структурними диспропорціями руху транснаціонального капіталу, надуванням численних пузирів на ринках нерухомості, фондовому, фінансовому та сировинному

- структурна криза, пов'язана із системними перетвореннями існуючих інституційних механізмів світової економіки;
- циклічна криза, пов'язана із пульсацією (перерозподілу) капіталів;
- криза надвиробництва;
- криза платоспроможного попиту;
- криза виникнення нових ринків (як територіальних, так і галузевих);
- криза технологічних циклів;
- криза надспоживання;
- криза фінансова (надкредитування, неконтрольована емісія грошей);
- криза перерозподілу сфер впливу (політичні та військові конфлікти);
- криза віртуальної економіки (похідних фінансових інструментів, слабо пов'язаних із сферою матеріального виробництва).

Особливістю сучасної кризи, на думку Олександра Пасхавера [22], з якою ми погоджуємося, є те, що вона, будучи за своїми ознаками структурною, довгохвильовою (зумовлена вичерпуванням інноваційної бази — цифрової економіки), включає в себе цикл інших криз різноманітної тривалості та походження. Валерій Геєць вважає, що сучасна криза вкладається у кризу довготривалого циклу, який закінчується приблизно у 2010 році [6]. Анатолій Гальчинський акцентує увагу на тому, що за своїми ознаками теперішня криза належить до класу структурних, які пов'язані із системними перетвореннями існуючих інституційних механізмів світової економіки [5]. Андрій Єрмолаєв переконаний, що ми маємо справу з трансформаційною кризою глобального фінансового капіталізму, яка безпосередньо пов'язана із змінами циклів накопичення капіталу і яка виявила всі пороги і «межі розвитку» сучасної епохи [12]. Сергій Кораблін пояснює причини сучасної кризи провалами ринкової організації. При цьому йдеться не про локальні її збої, а саме про провали глобального масштабу [15]. Джованні Аррігі, з посиланням на інтелектуальну спадщину Броделя, характеризує сучасну кризу як завершення четвертого циклу накопичення — американського (попередні цикли — генуезький, голландський та британський) [1].

Ми вважаємо головною особливістю сучасної кризи те, що вона є продуктом сучасного розвитку глобалізації, що робить її нетиповою і несхожою на попередні кризи. У результаті інтеграції великої кількості країн у систему ліберальних економік, а також залежності економік більшості країн від світової торгівлі й світового руху капіталів, криза миттєво охопила всю світову економічну систему. При цьому як структурна криза вона охоплює не лише сферу фінансів і економіки взагалі: її наслідки позначаються на багатьох соціальних аспектах суспільства, геополітичних реаліях та інституціональному устрої сучасного світу. Елла Лібанова вважає, що сучасна криза пов'язана передусім із порушенням базових механізмів, що діють у суспільстві, й охоплює всі аспекти життя; правильніше буде говорити про фінансово-економічні прояви глобальної кризи [17]. Ігор Березін зазначає, що відбулося чергове загострення «ключової системної суперечності», яка також іменується «фундаментальною культурною суперечністю», між протестантською (конфуціанською) трудовою етикою та індивідуалістичними цінностями системи загального споживання [2]. Михайло Решетников зауважив, що причини сучасної кризи безпосередньо пов'язані з кризою тих гуманітарних концепцій, які були покладені в основу формування сучасного суспільства [25].

Епіцентром кризи виступила серцевина сучасної капіталістичної системи — США, де 15 вересня 2008 року об'явив про банкрутство один із стовпів сучасної фінансової системи інвестиційний банк «Lehman Brothers». Проте ця подія, не дивлячись на її раптовість, є абсолютно логічним продовженням іпотечної кризи (subprime) у країні, яка відбулася у 2007 році. Так, у період із 1995 по 2006 роки обсяг субстандартної іпотеки у США збільшився з 65 до 600 млрд доларів [7]. При цьому більшість кредитів subprime одержали найменш грамотні у фінансовій сфері громадяни США [37]. Борги були упаковані в облігації (collateralized debt obligations) і багаторазово продавалися в глобальній фінансовій мережі. Таким чином, ризики від такого інвестування були рівномірно розподілені по всій фінансовій системі світу, і такі токсичні активи перестали бути проблемою балансів нью-йоркських банків. Таким чином, фінансовий сектор США зробив із глобальної економіки свого заручника за принципом «to big to fail» («надто великий для банкрутства»).

Банкрутство «Lehman Brothers» спричинило цілком логічний ефект «доміно»: завдяки миттєвому розповсюдженню інформації було зруйновано підвалини світової фінансової системи — довіру. Упродовж кількох днів фінансові установи й інвестиційні компанії скоротили до мінімуму ліміти один одному. Зрештою фінансовий ресурс став цілком недоступним, що практично перекирило кисень бізнесу загалом. Активне застосування позикового капіталу при торгівлі на фондовому ринку обвалило світові фінансові індекси. Отже, криза швидко перекинулася з фінансової сфери на реальний сектор економіки.

Фінансові наслідки для світової економіки виявилися вражаючими. Так, експерти німецького Commerzbank підрахували, що глобальна фінансова криза обійдеться світовій економіці в 10,5 трлн доларів [10]. Міжнародний валютний фонд оцінив витрати держав світу на боротьбу з кризою майже в 11 трлн дол. [19]. Проте «рецепт» боротьби із наслідками кризи шляхом додаткової емісії грошової маси фактично створює фундамент для наступних, більш потужних криз. Адже, не секрет, що неконтрольована емісія грошей, перш за все доларів США, у попередні періоди, особливо після Енергетичної кризи 1970-х років, разом із запуском масового використання похідних цінних паперів (ф'ючерсів, опціонів тощо) створили небезпечну масу фіктивного капіталу, яка в рази перевищує вартість реальних активів, перетворившись, таким чином у віртуальний капітал абстрактної вартості.

Іншими словами, сутністю сучасної економічної політики США стала кредитна експансія: надруковані долари використовували для захоплення ринків і ресурсів в інших країнах. При цьому завдяки інтенсивним процесам глобалізації постійно збільшувався масштаб «доларового світу», тобто виникало дедалі більше активів, які

можна було котирувати в доларах. Це стосується як біржової торгівлі, так і експансії американської моделі капіталізму у світі або залежності економік інших країн світу від експансії доларів США та інших цінних паперів цієї країни. Якщо у 1991 році у світі в обігу перебувало 1,8 млрд. стодоларових купюр, то у 2008-му вже понад 4,5 млрд, причому три чверті циркулювали за межами США. За оцінками експертів, у 2008 році 86 % від 3,2 трлн доларів щоденних операцій на світовому фінансовому ринку котирувалися в доларах [24]. За даними на кінець 2007 року, долар займав 63,9 % у національних валютних резервах світу (відповідно, євро — 26,5 %, британський фунт — 4,7 %, японська ієна — 2,9 %, решта валют разом узяті — 2 %) [9]. Відповідно, обсяг американських цінних паперів, що знаходилися у Китаю в цей період, складав — \$776,4 млрд, у Японії — \$711,8 млрд, у Великобританії — \$214 млрд, у РФ — \$120 млрд [26]. Збереження доларом функції єдиної міри вартості перетворилося на механізм використання інших країн для латання дірок американської економіки: приплив іноземних інвестицій забезпечувався за рахунок високої прибутковості фінансових ринків США. Саме збій у такому русі капіталів і виступив у ролі детонатора сучасної кризи.

Підсумовуючи еволюційні світові процеси кінця XX — початку XXI сторіччя, ми можемо стверджувати, що сучасна криза виступила в ролі своєрідного індикатора нерівномірного характеру цілої системи *світових тенденцій*, які носять глобальний характер:

- експлуатація перехід розвитку людства з індустріальної епохи у постіндустріальну та інформаційну;
- зменшення ролі реальної економіки на користь віртуальної;
- тотальне домінування глобальних компаній (виник колосальний розрив між глобальним характером економічних процесів та локальним характером регулятивних систем);
- створення нових потреб на підставі ціннісних установок;
- надспоживання — як нова релігія (споживчий бум і бум кредитування);
- асиметрія інформації (спотворення системи цінкових координат);
- надмірна природних ресурсів (відповідна спроба перерозподілу ресурсів).

Людству вдалося значно пом'якшити наслідки кризи надвиробництва, проте досягалося це активізацією кредитної експансії (яка, власне, приховувала реальний попит) та створення нових потреб, активну роль у якому відігравав маркетинг. При цьому нові потреби стимулюють розвиток нових секторів економіки, які практично не пов'язані із виробництвом матеріальних товарів та послуг (так звана Інтернет-або комунікаційна економіка), а у фінансовому секторі домінують деривативи, тобто похідні фінансові інструменти, коли актуальні гроші використовуються одночасно в різних місцях та/або в різний час; створюються віртуальні гроші, не підкріплені товарами та послугами, які можуть бути конвертовані в кредитні зобов'язання під застави реальних товарів та послуг. Так виник світ інтенсивного розвитку споживання, який підкріплювався інтенсивною інформаційною експансією та невичерпною ілюзорною вірою людей, яка зароджується в перебігу тривалих періодів процвітання, в те, що це триватиме й далі.

Андрій Єрмолаєв датує розгортання трансформаційної кризи кінцем 1970-х — початком 1980-х років, коли сталося форсування глобалізації національних і регіональних ринків, перехід від торговельно-промислового до фінансово-промислового поділу праці з новими фінансовими центрами, інструментами інвестиційної і спекулятивної політики, до появи нових центрів економічного зростання (Японія, «східні дракони», Китай, Індія, Бразилія), до реального вирівнювання в розвитку старих і нових центрів. При цьому автор зазначає, що джерелом збільшення нинішнього прибутку і нових інвестицій став перерозподілений за допомогою спекулятивних фінансових інструментів дохід від майбутньої праці. Таким чином, у самій основі сучасного глобального фінансового капіталізму — привласнення частини

майбутнього доходу від завтрашньої праці і споживання цього прибутку вже сьогодні [11]. Крім того, це джерело поповнювалося реальними активами й накопиченнями країн, які швидко розвивалися або які мали контроль над природними ресурсами, що стрімко зростали в ціні. Відбувалося це за допомогою позичкових ігор фінансових гравців, які представляли інтереси країн «золотого мільярда» і втягували у віртуальну систему цінностей реальні активи «живої економіки» із подальшими спекуляціями з ними та політикою «дефолтування». При цьому глобальний фінансовий капітал мав реальну можливість контролювати і планувати одночасно процес капіталізації, моніторингові оцінювання (численні рейтингові агентства і формування громадської думки зусиллями глобальних медіа) і подальший перерозподіл у нові виробничі й геоекономічні зв'язки. Розвиток реального сектору був поставлений у цілковиту залежність від економіки деривативів, бірж і хедж-фондів. Спотворення інформації (нерідко свідоме) у цінах, рейтингах, звітах не лише спричинило спекулятивний бум, а й призвело до глибоких структурних диспропорцій у реальному секторі економіки. Отже, цілком ймовірно, що в деяких галузях світового господарства існують приховані перевиробництво, надлишок потужностей і зайві робочі місця.

Основним інструментом, який запускає в дію механізм виникнення та розгортання криз, є так звані **економічні, або фінансові «бульки»** (*«bubbles»*). Ми вважаємо, що сучасна криза являє собою тріумф бульок (доведення їх до досконалості), перетворення економічного циклу на цикл бульок. Так, Кріс Мартенсон заявив: «Уся наша монетарна система, а отже, наша економіка — це економіка фінансової піраміди, у тому сенсі, що вона може працювати тільки в режимі зростання. Найменший спад призводить до масової паніки та розпаду» [21]. Економічні «бульки» виражаються в торгівлі великими обсягами товару (найчастіше — похідними цінними паперами) за цінами, що істотно відрізняються від справедливої (раціональної) ціни. Як правило, ситуація характеризується ажіотажним попитом на певний товар, унаслідок чого ціна на нього суттєво зростає. Завершується все швидкоплинним «здуванням» «бульки», після чого ціни на товари різко знижуються. Ціни в економічній «бульці» часто хаотично флюктуують і не можуть бути визначені суто зі співвідношення попиту і пропозиції. Економічні «бульки» в цілому вважаються шкідливими для економіки, бо призводять до неоптимального розподілу і витрат ресурсів. Крім того, обвал, що зазвичай настає за економічною «булькою», може знищити величезну кількість капіталу і зумовити тривалий спад в економіці. «Бульку», як правило, дуже складно виявити на перших стадіях її розвитку, незрідка вона нагадує звичайний «бичачий» тренд.

Надування «бульок» створює ілюзію процвітання економіки і є вкрай небезпечним. Керівники бізнес-структур і пересічні люди перестають турбуватися про завтрашній день і починають безконтрольно витрачати гроші. Дорожчання акцій змушує інвесторів скуповувати їх за вищою ціною, сподіваючись на подальше зростання курсу. Рядові споживачі залізають у борги, не замислюючись про наслідки.

Щоб виробити механізм, який мінімізуватиме втрати суб'єктів агробізнесу від наслідків деформації економічних закономірностей, слід детально проаналізувати закономірність їх формування. Але спершу, необхідно звернути увагу на дискусійне питання дуалістичної природи формування бульок (спотворення цінових трендів): попри об'єктивні передумови виникнення кризових явищ в економіці (пов'язаних із пульсацією нагромадження капіталу, асинхронністю розвитку економічних процесів, недосконалістю ринкових інструментів, структурними зрушеннями в економіці), дедалі більше чинників доводять свідомий, керований характер їх перебігу (наприклад, так стверджує Джон Колеман [13]). На користь такої версії свідчать колоніальні принципи розвитку країн Заходу, які в наш час лише трансформувалися (фізичний контроль над територіями та ресурсами був замінений на фі-

нансовий та ідеологічний (інформаційний) контроль). А інституціональним підґрунтям такого контролю стали інтенсифікація процесів глобалізації й остаточне домінування транснаціональних корпорацій і міждержавних інституцій в економічних світових процесах, а нерідко — й домінування їх над сферою впливу державних інститутів. Саме тому Джон Перкінс назвав сучасні корпорації «новим видом розумного життя, зовні біологічним і ворожим людині» [23]. Такі корпорації, до речі, часто отримують колосальні гроші платників податків через корумпованість бюрократичної системи та її залежності від фінансової еліти.

Отже, ми вважаємо, що «бульки», які є методологічним підґрунтям формування економічної кризи, надуваються через об'єктивні закономірності, відповідно до яких світ періодично змінюється. Проте окремі інституції чи групи, які більш поінформовані про прогнози таких змін і які мають певні можливості, можуть коригувати процес перебігу кризових явищ і використовувати наслідки таких подій у власних інтересах. Для цього досить підсилити дію механізмів, що вже існували, і перетворити їх на детонатори. Це може бути контроль за емісією і спекуляцією цінними паперами, кредитна експансія, що роблять фінансово залежними абсолютну більшість компаній та економік країн, які бурхливо розвиваються. Потенційна сила нових світових центрів, що формуються (арабські нафтові країни, країни БРІК, «азійські тигри» тощо), нівелюється тим фактом, що вони фактично вимушено обміняли свої реальні активи (через валютні запаси і стабілізаційні фонди) на боргові зобов'язання країн Заходу (передусім США), які небезпечно зросли в рази за останнє десятиліття (є великі сумніви щодо можливості повернення цих боргів без емісійного механізму). Не є тут винятком і Україна.

Схематично механізм ідентифікації формування та управління процесу спотворення цінових трендів показано на рис. 1, де представлено два можливі варіанти цінових трендів одного із товарів, які використовуються для надування «бульки»: як правило, це сировинні біржові товари (нафта, метали, продукти хімічної промисловості), які включають й аграрні товари (зерно, цукор, олія, олійні культури, бавовна тощо), або об'єкти нерухомого майна (житло, земля). За звичайних стабільних умов цінова динаміка на такий товар формується за класичним інструментарієм встановлення ринкової рівноваги (оцінювання і зіставлення попиту та пропозиції, вплив природних умов тощо). Припустимо, що це один із сільськогосподарських товарів, об'єктивний ціновий тренд якого показуватиме зростання (через загострення глобальної продовольчої проблеми). Проте насправді реальність виявилася іншою: на ринку сформувався спекулятивний тренд, несподіваний для багатьох підприємців. Саме такий вигляд мали динаміки цін більшості біржових товарів та об'єктів нерухомого майна багатьох країн світу (Україна — яскравий приклад) у період із 2004–2008 рр. Ми пояснюємо це одночасним запуском на цих ринках *механізму спотворення цінових трендів*, «секрет» дії яких можна продемонструвати таким *алгоритмом* (рис. 1).

1. Створюється надлишок грошових ресурсів (назвемо його *«робочий капітал»*), контрольований світовою фінансовою елітою, він нерідко зростає саме після ліквідації наслідків попередньої кризи (додаткова емісія грошових знаків).

2. Обираються тенденції, що їх легко сприймають потенційні інвестори: поява нових трендів або бумів як результат упровадження досягнень НТР, загальносвітові події (приєднання до капіталістичної системи нових держав), глобальні проблеми (вичерпування ресурсного потенціалу планети, продовольча проблема тощо) — відрізок АБ (як частина АЕ — об'єктивного тренду) на рис. 1.

3. Обираються потенційні *інвестори-донори* — об'єкти, які мають реальний ресурс, капітал (як правило, громадяни, компанії та уряди країн зі швидкими темпами розвитку — останнім часом цей процес набув глобального характеру).

4. За допомогою підконтрольних засобів комунікаційного впливу концентрується увага інвесторів-донорів на «вузьких» проблемах із легко прогнозованими ре-

зультатами (наприклад, «проблема голоду у світі — дефіцит продовольства», «нафта закінчується», «земля і квадратні метри завжди дорожчатимуть», «майбутнє за Інтернетом / «зеленими» технологіями» тощо).

5. Через мережу *фінансових агентів* (інвестиційні банки, інвестиційні компанії, транснаціональні корпорації, хедж-фонди, біржові спекулянти тощо), які, на нашу думку, працюють в інтересах фінансової еліти й отримують від них відповідну підтримку та політичне прикриття, здійснюється експансія капіталу на даний ринок, у результаті чого різко (часто кількаразово) зростають обсяги торгівлі даним товаром на світових біржах або інші види спекуляцій (на сучасних світових товарних біржах обсяги торгівлі товаром з метою реального споживання становлять лише 2–3 % від загального обігу біржових торгів, решта — це торгівля деривативами з метою спекуляції) — точка Б на рис. 1.

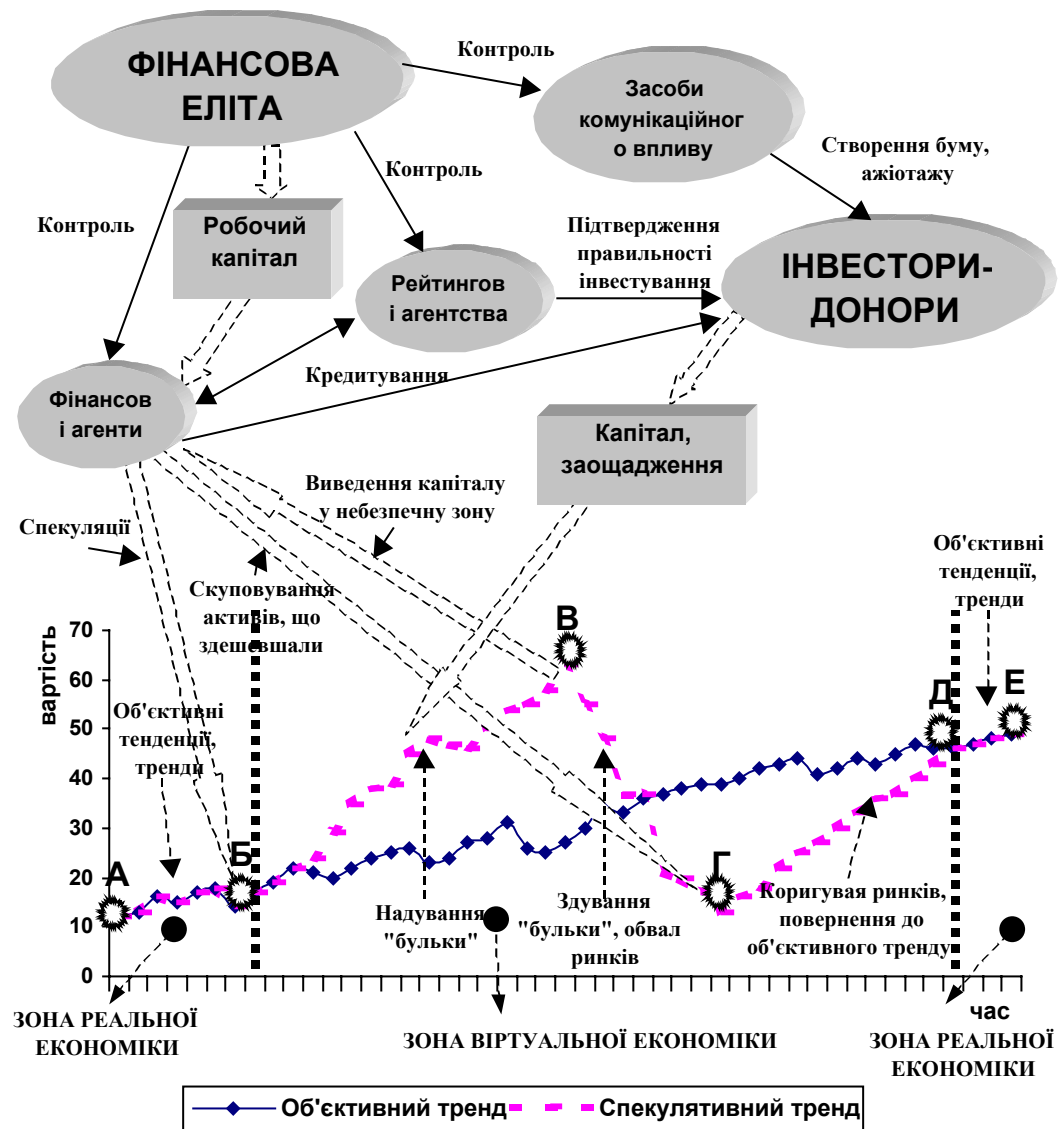

Рис. 1. Механізм формування та управління процесом спотворення цінового тренду

Джерело: власна презентація.

6. За допомогою підконтрольних засобів комунікаційного впливу здійснюється інформаційна експансія, аби привернути увагу інвесторів-донорів для інвестування в активи, вартість яких постійно зростає. Відбувається «втягування» гравців ринку

з реальними активами, які не володіють повною інформацією про параметри ринку, у спекулятивні «перегони». Спостерігається ефект стадної поведінки (створення ілюзії фінансового успіху, багатства). Рейтингові агентства та інші центри формування експертної думки (як правило, розташовані в зоні контролю фінансової еліти) реалізують комплекс інформаційного впливу на інвесторів-донорів з метою підтвердження «правильності» здійснення інвестицій. Активізується діяльність фінансово-кредитних установ, які видають «легкі» кредити інвесторам-донорам для участі у фінансових спекуляціях під заставу реальних активів (відрізок БВ на рис. 1).

7. Доведення ринку до стану «перегріву», коли виникають психологічні перешкоди подальшого зростання цін. Підготовка до «обвалу ринку» і запуск детонатора (спеціальної події для початку реверсного тренду) (точка В на рис. 1). При цьому до початку здування «бульки» робочий капітал фінансової еліти (через фінансових агентів) терміново залишає даний ринок і переходить у безпечні зони (наприклад, офшори чи інші активи, не втягнені в спекулятивну гру).

8. Відбувається здування «бульки», що викликає кризові явища (на даному ринку або в економічній системі загалом, якщо в спекулятивну гру втягнуто критично великий осяг інвестиційних ресурсів) (відрізок ВГ на рис. 1). Ажіотажний бум швидко змінюється депресивними тенденціями. Інвестори-донори фіксують збитки, значна частина яких потрапляє у критичну боргову залежність.

9. Настає так зване дно — період найбільшого спаду економіки, активізація процесів банкрутства інвесторів, які неправильно оцінили перспективи розвитку ринку (відповідно проводили ризиковану фінансову політику запозичень для інвестицій) (точка Г на рис. 1). У цей період робочий капітал фінансової еліти (який уже збільшився під час фінансових спекуляцій) знову повертається на ринок задля скуповування реальних активів (бізнесу), які істотно втратили в ціні (часто нижче «нормального», докризового рівня).

10. Після завершення перерозподілу ринку відбувається поступове «накачування» ринку капіталом з метою повернення його на рівень об'єктивного тренду (відрізок ГД на рис. 1).

11. Ринок знову повертається до нормального стану (класичне розуміння кон'юнктури ринків) (відрізок ДЕ на рис. 1).

Таким чином, можна зробити висновок, що ринок даного продукту може перебувати у двох станах: зона реальної (класичної) економіки (відрізки АБ та ДЕ на рис. 1) та зона віртуальної (спекулятивної) економіки (відрізок БД). Усе це висуває нові завдання перед маркетинговими службами суб'єктів агробізнесу для оцінювання реального стану кон'юнктури ринків, унеможливило використання традиційних застарілих підходів щодо планування своєї діяльності. Зрозуміло, на нашу думку, що глобалізація справляє вирішальний вплив на формування кон'юнктури будь-яких ринків, інтегрованих у міжнародну торгівлю або міжнародний рух капіталів. Аграрний ринок України зі своєю історичною (природною) експортно-зорієнтованою спрямованістю безумовно відноситься до такої групи. Звідси вкрай небезпечним є ігнорування аналізу глобальних тенденцій підприємствами АПК України, більшість яких (за винятком окремих агрохолдингів чи лідерів харчової промисловості) сконцентрована або на традиційних (пострадянських) установах (інерційні сподівання на допомогу централізованих державних інституцій), або на локальний характер оцінювання маркетингового середовища. З огляду на це обов'язковим стають включення в маркетинговий аналіз системи показників, характеристика тенденцій світових ринків, оцінювання рівня їхнього впливу на кон'юнктуру внутрішнього ринку.

Ми переконані в доцільності розроблення системи показників ідентифікації процесу створення спекулятивних цінових трендів (рис. 2). Вернон Сміт, Гері Шущанек і Алінгтон Вільямс зазначають, що «бульки» з'являються на порівняно спо-

кійних і легко прогнозованих ринках, де практично відсутній чинник несподіваності [38]. Чарлз Кіндлбергер стверджує, що біржова «булька» виникає, коли широка публіка починає «фіксуватися» на певних показниках ділового світу — ними можуть бути курс національної валюти чи вартість нерухомості. Хоч би що було об'єктом інтересу, в будь-якому разі цей інтерес сприяє виникненню хибних уявлень про реальну ситуацію, оскільки решту економічних показників ігнорують [36]. Роберт Дж. Шиллер вважає, що спекулятивні буми мають психологічне підґрунтя. Біржові курси, що зростають, породжують історії про проникливих інвесторів, які змогли на цьому серйозно запрацювати. Дехто починає заздрити успіху інших людей. Виникає спокуса стати учасником ринку, котрий втягує навіть тих, хто має великі сумніви з приводу подальшого економічного зростання. Автор зазначає, що засоби масової інформації розкручують своєрідні віруси (історії успіху, які вирізняються сильним і сталим ефектом дії на погляди широкої публіки), заразливості яких управляє економікою [30]. Такі віруси фактично стали супутниками капіталістичних відносин. Класичними стали «тюльпанова лихоманка» в Голландії у 1620–1637 рр. (1636 року вартість одного тюльпана зрівнялася з вартістю невеликого будинку, а 1645 року ціна цибулини тюльпана становила лише 1 % від ціни, яку за неї давали десятиліттям раніше [31], а вся ця історія перетворилася на своєрідне «щеплення» для голландського бізнесу [33]), «Компанія Південного моря» в Англії у 1711–1720 роках (зародилася на хвилі зростання колоніальної торгівлі й бурхливого розвитку промисловості); «булька нерухомості» Флориди у США 1920-ми роками (до середини 1920-х років близько третини всіх мешканців Майямі працювали у сфері нерухомості та будівництва) тощо.

Рис. 2. Система показників ідентифікації процесу спотворення цінових трендів

Джерело: власна презентація.

В основі успіху запуску таких вірусів — природна особливість людських мас піддаватися паніці. Ще 1896 року Гюстав Лебон попереджав, що ХХ століття буде добою натовпу [16]. Білл Боннер зазначає, що натовп, який раніше був обмежений розміром міського простору, став загальнонародним і навіть міжнародним. Натовп підсилює будь-які людські емоції. Люди, які в нормальному стані цілком розумні, перетворюються на божевільних маніяків, варто їм зібратися в натовп. Це стосується і ринків, де страхи і похвальність легко виходять на волю. Ціна здійснюється настільки, що жодна людина, сповна розуму, сама не стала б її платити [3].

Джейкоб Фрейфелд доводить, що «бульки» з'являються не на порожньому місці, а фактично є нормою. Автор переконує, що для виникнення «бульки», необхідні інвестори двох типів. Перші з них з якихось причин припускають, що ціни на конкретні товари чи акції найближчим часом підвищаться. Інтерес таких спекулянтів дозволяє акціям чи товарам зрости в ціні, але дуже помірковано. «Булька» виникає після появи інвестора другого типу. Ці інвестори виходять з припущення, що завжди знайдеться «дурень», який купить якусь річ за вищою ціною. Саме ці інвестори починають грати на підвищення, формуючи бульку за рахунок припливу цих «дурнів» [32]. Кенет Грей, Ларі Фрідер і Джордж Кларк зазначають, що «бульки» традиційно з'являються на хвилі нових відкриттів, наприклад досягнень в науці або географічних відкриттів. Але при цьому «бульки» завдають шкоди науці: кожен такий крах призводить до ухвалення законів і правил, які тим або іншим чином гальмують інноваційний процес [34]. Проте Деніел Грос доводить зворотнє: якщо забути про шкоду, яка виникає безпосередньо після того, як луснула чергова «булька», то з'ясовується, що кожна залишила після себе щось важливіше, більш тривале й потрібне — інфраструктуру. Прикладом є телеграфний зв'язок («булька» телеграфних компаній 1840–1850-х років), залізничне сполучення (залізничний бум 1880–1890-х років), біржова інфраструктура (нові правила біржової гри, якими передбачено відсікання нечесних гравців і шахраїв), Інтернет-економіка (після краху «дот-комів» у 1991 році набрали потужності такі гіганти, як Google, Skype, MySpace і YouTube) [35].

Хав'єр Вівас констатує, що ціни з легкістю можуть відійти від реальної цінності, оскільки вони розраховуються гіпотетичною колективною мудрістю, яка має об'єднувати всю інформацію на ринку. У результаті інвестори ухвалюють рішення про збереження «бульки» доти доки вона зростає. «Булька» ще більше роздувається через інформаційну асиметрію між тими, хто стверджує, що ціни зростатимуть, і купує, і тими, хто передбачає падіння, але не бере участі в торгах, оскільки гра на пониження є занадто дорогою [4]. Майкл Льюїс наголошує особливу атмосферу хвацького чаду подрібнення і перемішування інвестиційними банкірами активів при створенні деривативів, у результаті чого відбувається повномасштабне викривлення ринкової інформації [18]. Ігор Березін зазначає, що спекулятивні ціни не можуть утримуватися на високому рівні дуже довго, бо для спекулянтів важлива не просто висока ціна, а її постійне зростання [2]. Відтак, багатство, яке отримують інвестори, часто виявляється ілюзією, ґрунтованою на поточних котируваннях.

До процесу ідентифікації спекулятивних цінових трендів слід залучати і представників інших сфер суспільного життя, наприклад психологів або представників силових структур, оскільки в цьому процесі використовуються свідомі дії окремих осіб чи груп, які мають суто кримінальний характер із застосуванням методів маніпуляції свідомістю. Механіка економічних «бульок» фактично дублює особливості формування фінансових пірамід, найвідомішими з яких є афери Карло Понзі із поштовими марками у США у 1919–1920 роках, а також найбільша у світі афера засновника відомої біржі NASDAQ Бернарда Медоффа на \$50 млрд котрий кілька десятиліть, аж до 2008 р. (початку сучасної кризи, яка й викрила аферу, бо зупинила приплив капіталів нових учасників піраміди, за рахунок яких здійснювалися виплати попереднім), вважався непохитним світовим гуру інвестиційного бізнесу.

Застосування системи ідентифікації спекулятивного цінового тренду дає суб'єктам агробізнесу інструментарій зниження ризику інвестування, адже вони, на відміну від високотехнологічних галузей, не мають можливостей для швидкого маневрування капіталів в інші сфери. У разі діагностики економічної бульки в певній галузі слід бути готовим до його швидкого «здування» і, таким чином, обмежити інвестиції, що мають тривалий термін повернення. На нашу думку, сучасна система спотворення цінових трендів набула постійного ациклічного характеру, коли наступні за чергою «бульки» надуваються, не очікуючи на здування попередніх. Так,

уже 2009 року, в розпал сучасної кризи, фахівці впевнено вказують на розгортання чергових «бульок». Ерік Янсен вважає, що на нас очікує безліч «бульок», без них економіка не може більше існувати. У ролі наступної «бульки» він бачить зелену енергетику, тобто все, що пов'язане з енергозбереженням, поновлюваними джерелами енергії й інноваціями у цій галузі [29]. Сергій Фурса прогнозує, що лікування сучасної кризи стосувалося симптомів, а не причин, які її викликали, що веде до виникнення нових «бульок» на ринках сировини, золота або нафти [28]. Крім того, дехто з фахівців, зокрема Білл Боннер, застерігають від формування нової гігантської «бульки» економік нових світових центрів, що формуються, які, незважаючи на кризу, продовжили швидке зростання. Передусім це стосується сучасного феномена — розвитку економіки Китаю.

Необхідність самостійної діагностики симптомів економічних «бульок» посилюється тим, що світова практика ідентифікації «токсичних» активів через використання оцінок рейтингових агентств (фактично йдеться про трьох монополістів ринку — Moody's, Standard&Poor's і Fitch, на частку яких припадає до 95 % міжнародного ринку рейтингових послуг) виявилася майже нежиттєздатною. Ці компанії просто відвертали увагу інвесторів, які їм довіряли, присвоюючи першокласні рейтинги паперам із сумнівним забезпеченням, і не зуміли передбачити жодної знакової катастрофи на фінансовому ринку США, виставляючи інвестиційні рейтинги Bear Stearns, Merrill Lynch і Lehman Brothers аж до публічного визнання ними своєї неспроможності. Тепер проблема для всього фінансового ринку полягає в тому, щоб розробити принципово нову систему оцінювання кредитних ризиків.

Висновки. Формування маркетингового середовища в Україні відбувалося на фоні трансформаційної світової кризи, зародження якої тісно пов'язане із руйнацією біполярної світової системи, яка призвела до розпаду соціалістичної системи. В результаті, Україна поповнила ряд країн, які виступили об'єктами для продовження сучасної експансії транснаціонального капіталу на нові ринки, а по суті стала черговою жертвою глобальної спекуляції, оскільки різкий відхід зовнішніх інвесторів від таких незахищених конвертованих систем приводить їх, як правило, у глибокий нокдаун (є багато застережень щодо загрози реалізації в Україні так званого «аргентинського сценарію»). Звідси, постає задача для формування концептуальних засад інтеграції економіки України (і відповідно суб'єктів бізнесу в країні) у глобалізованому середовищі з метою недопущенні її поглинання більш потужними світовими структурами.

Реалізація таких цілей, на нашу думку, неможлива без проведення структурних та інституційних реформ у країні, адже, як показує історичний досвід, орієнтація лише на політику «того, хто навздоганяє», не має успіху через існування відомого закону «ядра і периферії», де Україна за багатьма своїми складовими знаходиться саме на периферії. Очевидно, що необхідні стратегічні прориви у тих напрямках, де Україна має економічний, природний та науковий потенціал. Аграрний бізнес, безумовно, є однією із складових таких стратегічних можливостей, особливо враховуючи довгострокові планетарні продовольчі проблеми.

Література

1. Арриги Д. Долгий двадцатый век: Деньги, власть и истоки нашего времени / Арриги Д. — М. : ИД Территория будущего, 2006. — 472 с.
2. Березин И. Кризис или «Катастрофа»? Новая экономическая реальность 2009 [Электронный ресурс] / И. Березин. — Режим доступа : <http://www.marketologi.ru/lib/berezin/disaster.html>
3. Боннер Б. Судный день американских финансов. Мягкая депрессия XXI в. / Боннер Б. — Челябинск : Социум, 2008. — 402 с.
4. Вивес Х. Фантазии, безумия и финансы [Электронный ресурс] / Х. Вивес. — Режим доступа : http://www.project-syndicate.org/print_commentary/vives3/Russian.

5. Гальчинський А. Досягнута стабілізація світової економіки не буде тривалою / Автор: Ю. Сколотяний // Дзеркало тижня. — 2009. — № 34 (762). — 12–18 верес.
6. Гесць В. Довіри немає не до банківських інститутів. Довіри немає до влади [Електронний ресурс] / В. Гесць // Економічна правда. — 2009. — 9 черв. — Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/publications/4a2e3c3a9621d/>.
7. Горюнов Д. Рейтинговая алхимия / Д. Горюнов // Эксперт. — 2009. — № 19 (211).
8. Гринспен А. Эпоха потрясений: Проблемы и перспективы мировой финансовой системы / А. Гринспен. — М. : Альпина Бизнес Букс, 2009. — 520 с.
9. Доллар США должен уступить место мировой резервной валюты [Электронный ресурс] // РИА Новости. — Режим доступа : http://www.rian.ru/crisis_news/20090129/160387053.html.
10. Економічна правда [Електронний ресурс]. — 2009. — 30 серп. — Режим доступу : http://www.epravda.com.ua/news/4a9a6662005ca/view_print/.
11. Єрмолаєв А. Що нам робити в умовах трансформаційної кризи [Електронний ресурс] / А. Єрмолаєв. — 2009. — Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news/2009/2/25/90305.htm>.
12. Єрмолаєв А. Час, щоб зрозуміти зміст прийдешнього дефолту, практично вичерпано [Електронний ресурс] / А. Єрмолаєв. — 2009. — Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news/2009/2/26/90391.htm>.
13. Колеман Дж. Комитет 300 / Колеман Дж. — М. : Витязь, 2000. — 171 с.
14. Кондратьев Н. Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения. Избранные труды / Кондратьев Н.Д. ; ред. колл.: Л.И. Абалкин (пред.) и др.; сост. Ю.В. Яковец — М. : Экономика, 2002. — 767 с.
15. Кораблін С. Сопілочка Щуролова / С. Кораблін // Дзеркало тижня. — 2009. — № 20 (748). — 6–12 черв.
16. Лебон Г. Психология толп / Лебон Г. — М. : Ин-т психологии РАН, Изд-во КСП, 1998. — 256 с.
17. Лібанова Е. Я не вірю в можливість відродження протестантської етики / Автор: К. Щоткіна // Дзеркало тижня. — 2009. — № 26 (754). — 11–31 лип.
18. Льюис М. Покер лжеців / Льюис М. — М. : Олимп-Бизнес, 2008. — 384 с.
19. МВФ : Кризис стоил миру \$11 трлн // Дело. — 2009. — 31 июля.
20. Михайлов А. Кризис как утраченный шанс [Электронный ресурс] / А. Михайлов. — 2009. — 19 жовт. — Режим доступа : <http://www.gazeta.ru/column/mikhailov/3274469.shtml>.
21. Молодико К. Банкінг–2012. Чи корисні сучасні фінустанови для суспільства? / К. Молодико // Дзеркало тижня. — 2009. — № 38 (766). — 10–16 жовт.
22. Пасхавер О. Ура, ми на «дні»? / Автор: Н. Яценко // Дзеркало тижня. — 2009. — № 18 (746). — 23–29 трав.
23. Перкинс Дж. Исповедь экономического убийцы : 6-е изд. / Перкинс Дж. — М. : Претекст, 2008. — 363 с.
24. Петренко А. Доллар: у пошуках альтернативи [Електронний ресурс] / А. Петренко // Економічна правда. — 2009. — 16 окт. — Режим доступа : <http://www.epravda.com.ua/publications/4ad83e174b105/>.
25. Решетников М. Какой кризис мы переживаем? Психологические гипотезы и направления социальной терапии [Электронный ресурс] / М. Решетников. — 2009. — 1 апр. — Режим доступа : <http://www.ipnou.ru/article.php?idarticle=005907>.
26. Танас О. Джентльмены предпочитают доллар [Электронный ресурс] / О. Танас. — 2009. — 21 авг. — Режим доступа : <http://www.gazeta.ru/financial/2009/08/21/3239012.shtml>.
27. Туган-Барановский М. Периодические промышленные кризисы / Туган-Барановский М. — М. : Наука : Рос. полит. энциклопедия, 1997. — 574 с.
28. Фурса С. Вогнище кризи завалили грошима, або рік після краху Lehman Brothers / С. Фурса // Дзеркало тижня. — 2009. — № 34 (762). — 12–18 верес.
29. Хомяков В. Пузир 2.0 / В. Хомяков // Контракты. — 2009. — № 29.
30. Шиллер Р. О восстановлении доверия к мировой экономике / Р. Шиллер // Инвестгазета. — 2009. — 13 июля.
31. Dash M. Tulipomania: The Story of the World's Most Coveted Flower and the Extraordinary Passions It Aroused / Dash M. — Three Rivers Press, 2001. — 288 p.
32. Freifeld J. Speculative Bubbles: Financial Genius Before the Fall / Freifeld J. // Behavioral Decision Making. — 1996. — Dec. 04.
33. Garber P. Famous First Bubbles: The Fundamentals of Early Manias / Garber P. — The MIT Press, 2001. — 175 p.

34. Gray K. Financial Bubbles and Business Scandals in History / K. Gray, L. Frieder, G. Clark // International Journal of Public Administration. — Volume 30. — 2007. — Numbers 8–9. — July. — P. 859–888(30).
35. Gross D. Pop! Why Bubbles Are Great for the Economy / Gross D. — N.Y. : HarperCollins Publishers, 2007. — 232 p.
36. Kindleberger C. Manias, Panics and Crashes: A History of Financial Crises / Kindleberger C. — N.J. : John Wiley & Sons, 2005. — 336 p.
37. Lusardi A. Debt Literacy, Financial Experiences, and Over indebtedness / A. Lusardi, P. Tufano // NBER WP 14808. — 2009. — March.
38. Smith V.L. Bubbles, Crashes, and Endogenous Expectations in Experimental Spot Asset Markets / Smith V.L., Suchanek G.L., Williams A.W. // Econometrica. — 1988. — Vol. 56, Issue 5. — P. 1119–1151.

Надійшла до редакції: 24.02.2010

УДК 657.42:330.31

Л. В. Городянська, канд. екон. наук, докторант
кафедри обліку підприємницької діяльності,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

МЕТОДОЛОГІЯ ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ВІДТВОРЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ РЕСУРСІВ В ОБЛІКУ

Запропоновано модель відтворення необоротних економічних ресурсів, яка дозволяє проаналізувати сукупність факторів, що впливають на характер зносу їх об'єктів, напрями та форми відтворення. Сформовано методологію оцінювання рівня відтворення необоротних економічних ресурсів для цілей бухгалтерського обліку.

Предложена модель воссоздания необоротных экономических ресурсов, которая позволяет проанализировать совокупность факторов, влияющих на характер износа их объектов, направления и формы воссоздания. Сформировано методологию оценивания уровня воссоздания необоротных экономических ресурсов для целей бухгалтерского учета.

We have offered the model of reproduction of inconvertible economic resources that enables to analyze the aggregate of factors influencing on character of depreciation and tear of their objects, direction and form of reproduction. The methodology to evaluate of level of reproduction of inconvertible economic resources has been formed for the purposes of record-keeping.

Ключові слова: необоротні економічні ресурси, модель відтворення, інвестиції, амортизація, види зносу, підходи до оцінювання вартості ресурсів.

Ключевые слова: необоротные экономические ресурсы, модель воспроизведения, инвестиции, амортизация, виды износа, подходы к оцениванию стоимости ресурсов.

Key words: inconvertible economic resources, model of reproduction, investments, amortization, forms of depreciation, approaches that to evaluate the cost of resources.

Економічна ситуація, що склалася нині в Україні та інших розвинутих країнах, вимагає своєчасного оновлення відтворюваних економічних ресурсів. Але в умовах кризових явищ в економіці підприємства можуть розраховувати лише на внутрішні джерела інвестування. Забезпечення сталого розвитку на мікрорівні пов'язано із своєчасною організацією на підприємствах процесів відтворення необоротних економічних ресурсів та ефективним управлінням цими ресурсами. Раціональне використання і своєчасне оновлення таких видів відтворюваних економічних ресурсів, як необоротні матеріальні ресурси (основні засоби, інші необоротні матеріальні активи) та інтелектуальні ресурси (нематеріальні активи, інтелектуальний потенціал